

РІШЕННЯ

щодо присудження наукового ступеня доктора наук

Спеціалізована вчена рада з присудження наукового ступеня доктора наук Д 11.170.02 Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України»

прийняла рішення про присудження наукового ступеня доктора юридичних наук

Дорошенко Ліні Миколаївні

на підставі прилюдного захисту докторської дисертації

«Договори в корпоративному праві» на правах рукопису

за спеціальністю 12.00.04 – «господарське право, господарсько-процесуальне право»

16 лютого 2024 року, протокол №3.

Дорошенко Ліна Миколаївна, 03 серпня 1976 року народження, громадянка України, освіта вища: закінчила у 2000 році Донецький державний університет (м. Донецьк) за спеціальністю «Правознавство».

Наукові ступені і вчені звання (перелічуються у порядку їх присудження чи присвоєння за наявності):

кандидат юридичних наук (доктор філософії з галузі знань) з 2012 року,

доцент (професор) кафедри цивільного права і процесу з 2013 року.

Працює доцентом кафедри економічного права та економічного судочинства Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України, м. Київ, з 2021 р. до теперішнього часу.

Докторська дисертація підготовлена здобувачем самостійно.

Рекомендовано до захисту 20 грудня 2023 року.

Здобувач має 47 наукових публікацій за темою дисертації, з них 1 одноособова монографія, 25 статей в наукових фахових виданнях, 2 розділи у колективних монографіях, 15 матеріалів та тез конференцій, 4 праці (підручники, посібник, практикум), які додатково відображають наукові результати дисертації:

Опоненти:

Беляневич Олена Анатоліївна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права і процесу Донецького національного університету імені Василя Стуса МОН України (м. Вінниця), дала позитивний відгук із зауваженнями:

1. Погоджуючись з тим, що договори у корпоративному праві утворюють власну підсистему в системі господарських договорів за суб'єктно - предметним критерієм та загальною спрямованістю на підвищення рівня ефективності корпоративного управління, вважаємо спірним об'єднання їх в «тип» договорів. Кожен з договорів, який досліджений в дисертації, належить до окремого *виду* договору, тобто моделі, яка поіменована в законі, еталону, що в ідеалі повинна містити всі індивідуальні ознаки того чи іншого договору (права та обов'язки сторін, суб'єктний склад та об'єкт договору, порядок укладання, наслідки порушення тощо). Наскільки повною є модель кожного з договорів, досліджених в роботі, можна побачити на прикладі норм ст. 10, 29, 97—105 Закону «Про акціонерні товариства» і порівняти ступінь унормування, наприклад, засновницького договору та договору обов'язкового викупу акціонерним товариством акцій на вимогу акціонерів. Тип договорів є збірним поняттям, в якому акумулюються істотні ознаки, які можуть бути притаманними різним видам договорів. На відміну від норм щодо окремого виду договорів, норм, присвячених типу, в законодавстві немає, але включення такого договору до певного типу дає можливість застосування аналогії закону випадках прогалин у законодавчому регулюванні, або коли законодавець просто «мовчить» (найбільш наочною є ситуація укладення такого договору між учасниками товариства, який законом

не передбачений). Наприклад, в нормах про обов'язковий викуп акціонерним товариством акцій на вимогу акціонерів закладений ефективний механізм захисту міноритарного акціонера як економічно слабкої сторони відносин squeeze-out, але цей критерій не застосовується до інших договорів. Іншими словами, те, що досліджені в дисертації договірні конструкції, мають спрямованість на забезпечення ефективності корпоративного управління, не дає можливість застосовувати за аналогією закону норми одного виду до іншого (наприклад, щодо способу захисту сторони договору) *в рамках типу договорів*. Водночас можуть бути досліджені зв'язки між такими договорами як елементами підсистеми, зокрема, як виконання корпоративних договорів може впливати, наприклад, на реорганізаційні відносини (договори про злиття та приєднання), тим більше, що основна увага в дисертації присвячена саме корпоративним договорам.

2. Потребує уточнення положення щодо господарсько-правової природи корпоративного договору (с. 29) в частині того, що: «3) змістом такого договору є організаційно-господарські та майново-господарські зобов'язання, які можуть виникати між суб'єктами господарювання, тобто безпосередньо самим товариством, а також іншими суб'єктами корпоративних відносин (засновниками, акціонерами, учасниками, третіми особами); 4) очікуваним результатом від правових наслідків укладення корпоративного договору є не виникнення, зміна або припинення прав та обов'язків, що є характерним для договорів у цивільному праві, а встановлення умов здійснення вже існуючих на момент укладення договору корпоративних прав (обов'язків), що досягається шляхом запровадження певних обмежень, обов'язків, варіантів поведінки для сторін такого договору». Щодо змісту корпоративного договору, то, наш погляд, підстав говорити про його майново-господарський характер немає. Незважаючи на те, що в ч. 1 ст. 29 Закону «Про акціонерні товариства», ч. 1 ст. 7 Закону «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» визначено, що корпоративний договір може бути оплатним або безоплатним, з легального визначення змісту корпоративного договору (акціонери товариства «зобов'язуються реалізовувати свої права та повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації») майновий характер таких договорів не вбачається. За змістом ч. 1 ст. 175 Господарського кодексу об'єктом майново-господарського зобов'язання є певна господарська дія — виготовлення та реалізація продукції, виконання робіт, надання послуг, сплата грошей тощо. В протилежному випадку слід було б припустити, що, дії організаційного характеру (наприклад, голосування у спосіб, передбачений таким договором, на загальних зборах акціонерів товариства) стають, наприклад, предметом купівлі—продажу (як товар або немайнове благо) чи послугою, яка споживається в момент її надання. Уявляється, що це відкриває необмежені можливості для зловживання корпоративними правами акціонерами-учасниками договору. Той факт, що корпоративний договір опосередковує корпоративні відносини, які, аксіоматично, є цілісним комплексом майнових та організаційних (немайнових) відносин, не зумовлює майнову природу цього договору. Не може розглядатися як майново-господарське і зобов'язання сторін договору, наприклад, щодо придбання або відчуження акцій за заздалегідь визначеною ціною. Така умова корпоративного договору зближує його у відповідній частині (чи є аналогічною) попередньому договору купівлі-продажу, який, втім, також не є майновим (наприклад, не породжує обов'язок сплати покупної ціни). Спільність мети сторін корпоративного договору означає відсутність в ньому боржника та кредитора, на що неодноразово звертається увага в дисертації (наприклад, на с. 309, 324): «договір не містить зустрічне задоволення (виконання), оскільки метою укладення договору не виступає здійснення різних дій (наприклад, передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо), а регулює процес управління та порядок розпорядження акціями (частками) у статутному капіталі, що впливають з реалізації корпоративних прав та розміру участі в капіталі корпорації» (с. 219). Водночас організаційний характер корпоративного договору не перешкоджає сторонам передбачити певні способи забезпечення його виконання, які у випадку порушення умов договору

стають заходами відповідальності (сплата штрафу, збитків у заздалегідь погодженому розмірі тощо), але і це не надає корпоративному договору майнового характеру. Особливий характер корпоративного договору, до речі, не дає можливість його описати його винятково і в межах конструкції організаційно - господарського зобов'язання, зокрема, назвати сторони зобов'язаною та управненою. Саме особливості відносин корпоративного управління як сфера докладання сторонами корпоративного договору своїх зусиль, дають можливість виокремити корпоративний договір у системі господарських договорів (можливо — організаційних господарських договорів) як самостійний вид. І саме цим зумовлюється неможливість визначити «виконання зобов'язання в натурі» способом захисту у таких договірних відносинах, причому навіть такого, що є «пріоритетним для сторін такого договору перед застосуванням заходів відповідальності у вигляді компенсації, неустойки, збитків» (с. 34). Примусове виконання обов'язку в натурі як спосіб захисту може бути застосований тільки у суто майнових відносинах (наприклад, стягнення нарахованих, але несплачених акціонерним товариством дивідендів) за позовами про присудження. На нашу думку, ч. 3 ст. 193 ГК про те, що «застосування господарських санкцій до суб'єкта, який порушив зобов'язання, не звільняє цього суб'єкта від обов'язку виконати зобов'язання в натурі» навряд чи несе якийсь регулятивний потенціал щодо корпоративних договорів, які на час прийняття Господарського кодексу у 2003 р., і тим більше — при підготовці його аванпроекту у 1990-х роках вітчизняному законодавству взагалі не були відомі. В цій частині загальні положення про господарські зобов'язання, вочевидь, потребують істотної модернізації. Загалом захист фідучіарності, тобто особистої довірливості у відносинах між акціонерами — сторонами корпоративного договору, шляхом примусового виконання обов'язку в натурі неможливо (наприклад, обов'язку голосувати у певний спосіб, утримання від реалізації переважного права), хоча цілком реально і ефективно застосування заходів майнового впливу на порушника (стягнення заздалегідь узгоджених збитків, компенсації, штрафу), а в деяких випадках — шляхом спонукання до укладення договору (встановлення правовідношення) як самостійного способу захисту, або шляхом односторонньої відмови або розірвання договору, або, наприклад, виключення учасника з товариства. Насамкінець, щодо «очікуваного результату від правових наслідків укладення корпоративного договору». Корпоративний договір як юридичний факт, як акт узгодженої волі сторін породжує між його сторонами зобов'язальні відносини, змістом яких є певні права та обов'язки (та й в роботі неодноразово згадується саме про «права та обов'язки» сторін корпоративного договору). Можливо, подальший науковий пошук як раз має бути спрямований на те, щоб розвинути вчення про систему корпоративних прав та обов'язків як нерозривної єдності і місця в системі прав та обов'язків сторін корпоративного договору як прав *sui generis*. Принаймні, пояснити сутність обов'язків з корпоративних договорів в світлі імперативу «обов'язки акціонерів встановлюються виключно законом» (ст. 33 Закону «Про акціонерні товариства»), тим більше, що в роботі міститься вірний, на наш погляд, висновок про те, що сторони корпоративного договору «не відмовляються від корпоративних прав, а покладають на себе додаткові обов'язки, які забезпечують корпоративні інтереси сторін договору та визначають корпоративні процедури (моделі корпоративної поведінки)» (с. 38).

3. Складно погодитися із положенням про те, що приватне підприємство слід визнати господарською організацією корпоративного типу (с. 36). Відповідно до статті 113 ГК приватним підприємством визнається підприємство, що діє на основі приватної власності одного або кількох громадян, іноземців, осіб без громадянства та його (їх) праці чи з використанням найманої праці. Приватним є також підприємство, що діє на основі приватної власності суб'єкта господарювання - юридичної особи. Приватне підприємство може бути як унітарним, так і корпоративним. Приватне підприємство як вид підприємства залежно від способу створення та ознаки поділу статутного капіталу на частки (паї) може мати організаційну форму унітарного або корпоративного підприємства.

З огляду на законодавчі норми, що регулюють зміст установчих документів в принципі не виключається, що статут приватного підприємства, яке є за організаційною формою корпоративним, встановлює структуру і компетенцію органів управління, подібну до структури і органів управління господарського товариства. Навіть в такому випадку не можна приватне підприємство вважати господарським товариством і застосовувати до нього норми корпоративного права. Адже підприємство як юридична особа підлягає державній реєстрації, державна ж реєстрація господарського товариства передбачає, що до єдиного державного реєстру вносяться відомості про організаційно—правову форму юридичної особи (ч. 4 ст. 89 ЦК). Тобто підприємство має бути зареєстровано саме як господарське товариство, і лише до такого підприємства можуть бути застосовані норми корпоративного права, незважаючи на подібність майнової основи та управління цих суб'єктів.

Подцерковний Олег Петрович, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, в.о. завідувача кафедри господарського права і процесу Національного університету «Одеська юридична академія» МОН України (м. Одеса) дав позитивний відгук із зауваженнями:

1. Авторка дещо перебільшує значення довірчих відносин для мети та змісту корпоративного договору. Зокрема, вона визначає, що «конститутивним елементом корпоративного договору, яким формується солідаристський характер відносин між його сторонами, є довіра, а першочерговим завданням виступає намір сторін через договір зробити відносини довірчими, з визначенням принципової різниці між акціонерами (учасниками), які не об'єднані таким договором, і акціонерами (учасниками), які його уклали». Разом із тим корпоративний договір, як будь-яка угода, може йти не до співробітництва учасників, а до встановлення перешкод на зловживання правами чи забезпечення виконання закріплених в інших актах, в тому числі в статуті, зобов'язань. У цьому разі корпоративний договір існує як «озброєне перемир'я», мотивом укладання якого є недовіра між учасниками, коли такий договір виступає способом подолання або запобігання конфлікту, а не як повна довіра, притаманна трастовим відносинам. І тут проблема не у формулюваннях дисертації як таких, а у потребі утриматися від абсолютизації корпоративного договору як інструменту налагодження відносин між учасниками корпоративних відносин. Це дозволяє більш зважено підходити до його застосування. У кінцевому рахунку корпоративний договір є лише формальним документом, а справжні наміри його сторін можуть бути далекими від задекларованого його умовами, приховувати зловмисні та неправомірні дії. Тим паче навряд чи доцільно гостро протиставляти учасників корпоративного договору від усіх інших учасників корпоративної організації. Участь в корпоративному договорі може бути обумовлена інтересами найбільш великих акціонерів, які укладають корпоративний договір не для протиставлення себе іншим акціонерам, а навпаки – для врівноваження власних економічних важелів на акціонерне товариство з метою зробити його більш привабливим для інвесторів. Подібне самообмеження на користь інших акціонерів не можна виключати.

2. На розвиток попереднього зауваження варто висловити певне застереження щодо пропозиції авторки «з метою збереження принципу конфіденційності корпоративного договору у визначених законодавством випадках обмежитись встановленням обов'язку сторін такого договору щодо розкриття інформації повідомляти НКЦПФР виключно про факт укладення корпоративного договору (дата укладення та дата набрання ним чинності, строк дії корпоративного договору, його сторони) без розкриття змісту такого договору. По-перше недостатньо зрозуміло, про які визначені законодавством випадки йдеться. Як показує практика відсилка до законодавства створює умови для широкої підзаконної «самодіяльності» органів державної влади, що зводить нанівець будь-які законодавчі застереження. По-друге, авторка чомусь виключає, що сторони корпоративного договору якраз бажають, аби про зміст їх корпоративного договору стало відомо інвесторам, а усі

зміни у такому договорі були публічними та прозорими. Прикладом такого мотиву може бути арбітражне застереження, яке, наприклад, відносить корпоративні спори до юрисдикції англійських арбітражів чи інших міжнародних арбітражів, підвищуючи довіру інвесторів до інвестування у відповідні акції корпоративної організації. Отже важливо зберегти можливість публіцизації корпоративного договору. Якщо примірювати це висновок до цілком розумного припущення дисертантки про зайву бюрократизацію процесу реєстрації корпоративного договору, що звісно, має свої відомі недоліки, тим паче у вітчизняній реальності, питання розкриття змісту корпоративного договору має бути вирішене у статуті акціонерного товариства, а не у законодавстві. Завданням держави не є тотальний контроль за підприємцями, а створення умов ведення бізнесу. Статутний підхід до врегулювання питання повного розкриття чи реєстраційного принципу цілком видається пропорційним з погляду завдань державної економічної політики.

3. Певним чином недоопрацьованим виглядає висновок дисертантки про доцільність зазначення в корпоративному договорі заповінь сторін щодо обставин, які мають значення для його укладення, виконання або розірвання. По-перше, конструкція «доцільності» має скоріше не правову, а управлінську природу, тим паче що вона не сформульована у спосіб, що є характерним для обов'язкових умов договору, зокрема істотних умов. По-друге, в роботі запропоновано закріплення відповідних заповінь у спосіб, який ставить питання про запровадження спеціальної норми без обґрунтування того, чому відповідне регулювання має спеціальний, а не загальний господарсько-правовий характер. Зокрема авторка пропонує закріпити у законі, що «корпоративним договором може бути встановлений обов'язок сторони, яка умисно або з необережності надала іншій стороні неправдиві заповіння про обставини, що мають значення для укладення, виконання або припинення такого договору, сплатити стороні або передбаченим договором третім особам, які поклалися на такі заповіння, компенсацію або неустойку незалежно від обов'язку відшкодувати збитки, завдані їм, у зв'язку з неправдивістю таких заповінь, або передбачено право добросовісної сторони розірвати договір у випадку порушення заповінь іншою стороною» (с. 544). Можливо, авторка мала внутрішнє застереження щодо виходу за межі дослідження корпоративного договору, але навряд чи у наукових дослідженнях формальні мотиви мають переважати інтереси істини та об'єктивних потреб законодавчого вдосконалення. У наведених пропозиціях авторки важко углядіти щось таке, що відрізняє «заповіння», застосовані у договірному праві зарубіжних країн та пропонованих авторкою, що не можуть отримати ширше застосування у контексті будь-яких господарських договорів.

4. Робота містить окремі неточності та слабо аргументовані місця. Зокрема, непереконливим виглядає аргументація авторки щодо запровадження такого способу захисту сторін корпоративного договору, як примус до його виконання у натурі. Щонайменше, авторка не пояснює, чому загальні способи захисту господарських права та інтересів, визначені у ст. 16 ЦК України та ст. 20 ГК України не дозволяють реалізувати відповідне право сторін корпоративного договору. Але проблема не лише у цьому. Такі пропозиції йдуть в дисонанс із іншими прогресивними підходами авторки щодо змісту корпоративного договору та захисту прав його учасників, оснований на практиці зарубіжних країн. Найбільш поважним у світі вважається англійське корпоративне право. Англійське право вже давно є золотим стандартом для укладання партнерських (корпоративних) договорів та застосовується для врегулювання відносин між бізнес-партнерами десятиліття. Дисертантка робить вдалі запозичення з цієї правової системи. Але англійському праву примус до виконання обов'язку у натурі є скоріше винятком, ніж правилом. Приклад, який авторка наводить на с. 304 щодо цього не виглядає переконливим, адже не проаналізовано наслідки та виняткові умови такого примусу. Певне недоопрацювання спостерігається у підходах авторки до предмету корпоративного договору. В результаті обговорення цих питань на с. 132, 243, 238 залишився

незрозумілою остаточною позицією авторки у питанні, чи вважає вона корпоративні права відповідним предметом. Недостатньо обґрунтованим виглядає висновок дисертантки на с. 34, 359 про те, що корпоративний договір має бути визнаний недійсним за позовом акціонера (учасника) або товариства, які не є його сторонами, у разі неповідомлення товариства про факт існування корпоративного договору у випадках, встановлених законом. Разом із тим, для цих випадків застосовується підхід щодо нечинності правочину у випадках відсутності його публічної реєстрації. Адже відповідно до ст. 210 ЦК України, коли законом передбачена державна реєстрація правочину, то він є вчиненим з моменту такої реєстрації. Верховний суд достатньо чітко визначився із тим, що відсутність державної реєстрації правочинів, про що зазначено в деяких законах, не має правового наслідку визнання їх недійсними. Авторка не наводить достатніх аргументів, чому стосовно корпоративних договорів має застосовуватися інший підхід і чому він має більшу користь «для дисциплінованості сторін корпоративного договору, їх стимулюванню до виконання вимоги про повідомлення товариства та забезпеченню захисту прав інших учасників товариства та безпосередньо самого товариства».

Смітюх Андрій Володимирович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного та господарського права, проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародного співробітництва Одеського національного університету імені І. І. Мечникова МОН України (м. Одеса).

1. Однією з основних ідей роботи, що відображена як у науковій новизні, так і у висновках дисертації є теза щодо наявності між сторонами корпоративного договору «особисто-довірчих (фідучіарних) відносин» (с.29, 480), встановлення (с.30, 481) та збереження (с.29, 480) яких є метою корпоративного договору. Відносини сторін корпоративного договору іменуються також солідарістськими, такими, що засновані на довірі (с.30, 481). Проте такі відносини неможна вважати особисто-довірчими (фідучіарними), оскільки передумовою подібної кваліфікації має бути існування фідучіарного обов'язку – обов'язку однієї особи діяти найкращим образом не у своїх інтересах, а в інтересах іншої особи, що описується також як обов'язок бути лояльним, або ж лояльним та відданим. Загальновизнаними прикладами таких договорів є договори з управління майном чи договори доручення. Дисертантка вважає, що уклавши корпоративний договір учасники товариства обмежують свою особисту свободу в здійсненні корпоративних прав «в інтересах як мінімум всіх сторін корпоративного договору, як максимум – безпосередньо товариства» (с.477), проте така оцінка є суто довільною – свобода здійснення корпоративних прав обмежується учасниками в інтересах особи, на користь якої вони приймають зобов'язання здійснювати корпоративні права у певний спосіб, або ж утримуватися від їх здійснення. До того ж у цю картину жодним чином не укладається корпоративний договір за участі третьої особи, яка виступатиме кредитором у такому зобов'язанні і якій учасники-сторони корпоративного договору видають безвідкличні довіреності на забезпечення своїх зобов'язань здійснювати корпоративні права певним чином. Очевидно, що корпоративний договір (як і будь-який інший) фіксує співпадіння певних інтересів його сторін, але кожна така сторона діє виходячи з повного спектру власних інтересів, модель корпоративного договору не передбачає поділу сторін на групи, одна з яких повинна діяти в інтересах іншої і виявляти щодо такої іншої сторони лояльність та відданість: у наведеному вище прикладі третя особа – сторона корпоративного договору не зобов'язана діяти в інтересах інших учасників або товариства, бо це жодним чином не впливає з положень законодавства. Слід відзначити, що позиція дисертантки з цього питання не є послідовною, оскільки поголошуючи фідучіарний характер відносин з корпоративного договору вона водночас визнає, що «специфіка корпоративного договору полягає також в тому, що він укладається незалежними одна від одної особами, які мають протилежні за спрямованістю інтереси та цілі» (с.480) та підкреслює, що «корпоративний договір не є різновидом договору

управління корпоративними правами, оскільки в останньому управитель хоча і діє від власного імені, але в інтересах установника управління або вказаної ним особи (вигодонабувача)» (с.33). Так само вказівка на фидуціарний характер відносин відсутня і у визначенні корпоративного договору, що його пропонує дисертантка. Слід також відзначити, що відсутність довірчих відносин за корпоративним договором підтверджує і безвідкличний характер довіреності, яка може видаватися за таким договором як інструмент виконання або забезпечення виконання зобов'язань довірителя як сторони корпоративного договору.

2. З попереднього зауваження випливає наступне: проголошення дисертанткою фидуціарного характеру відносин за корпоративним договором не узгоджується з її пропозицією слідувати прикладам з правової доктрини та практики Великої Британії (с. 476): *common law* не визнає фидуціарні (довірчі) відносини договірними, що складає його принципову відмінність від континентального права (див. наприклад про це детально Frankel T. *Towards Universal Fiduciary Principles*. *Queen's Law Journal*. 2014. N39. P.407-408, 412- 415): договір і траст у *common law* це дві принципово різні моделі відносин, при цьому сторони договору розуміються як такі, що завжди керуються власними інтересами, на відміну від трасту, де наявні фидуціарні відносини, *trustee* повинен керуватися інтересами вигодонабувача, підпорядковувати їм свої власні інтереси і проявляти лояльність щодо вигодонабувача. У якості прикладу можна навести цитату з рішення Верховного Суду Канади (яка також входить до правової сім'ї *common law*) у справі *Bhasin v. Hrynew*, 2014 SCC 71, [2014] 3 S.C.R. 494: “The duty of honest performance should not be confused with a duty of fiduciary loyalty. A party to a contract has no general duty to subordinate his or her interest to that of the other party... It merely requires that a party not seek to undermine those interests in bad faith. This general principle has strong conceptual differences from the much higher obligations of a fiduciary. Unlike fiduciary duties, good faith performance does not engage duties of loyalty to the other contracting party or a duty to put the interests of the other contracting party first”. Отже, продуктивність слідування засадам певної системи договірного права (*common law*) проголошуючи обов'язки, які воно традиційно заперечує, видається сумнівною.

3. Підтримуючи ідею дисертантки про те, що корпоративний договір може бути дієвим способом виходу з корпоративного дедлоку (звісно, за умови завчасного укладення), зокрема – через положення щодо механізму викупу частки одним учасником у іншого, не можна погодитись з тезою про те, що корпоративний договір, сторонами якого є всі учасники ТОВ може встановлювати перелік підстав та визначати порядок виключення учасника з товариства (с.34-35, 482-483). Видається що ця теза входить у протиріччя з висловленою дисертанткою думкою щодо необхідності відмежування за функціональним призначенням корпоративного договору від статуту як локального правового акту, положення якого є нормативними (с.37). Дійсно, той факт, що даний корпоративний договір охопив всіх учасників товариства не змінює його природу і він не може підмінити статут та визначати загальнообов'язкові локальні норми для товариства. Дискусійними є і запропоновані підстави виключення учасника, до яких дисертантка відносить систематичне або грубе порушення своїх обов'язків, здійснення дій (бездіяльності), які унеможливають роботу товариства та дії, наслідком яких стало припинення діяльності товариства. Фактично пропонується повернутися до трохи інакше сформульованих підстав виключення, передбачених Законом України «Про господарські товариства». Проте ці підстави є оціночними і у тих правових системах Європи, де вони визнаються (це, зокрема, Бельгія, Нідерланди, Польща, Туреччина, Чехія, Швейцарія), виключення з цих підстав можливе тільки за рішенням суду (а не загальних зборів, як це було раніше в Україні і не у порядку, визначеному корпоративним договором, як це пропонує дисертантка). Видається, що надання сторонам корпоративного договору можливості визначати підстави (у тому числі оціночні) і порядок виключення учасників з товариства не тільки не узгоджується з природою корпоративного договору як індивідуального

правового акту, але й не відповідає принципу правової визначеності. Так само не відповідатиме принципу правової визначеності запропоноване у дисертації закріплення у законодавстві додаткової підстави ліквідації юридичної особи – істотне утруднення діяльності юридичної особи, під яким варто вважати стан, коли: а) учасники товариства ухиляються від участі в його діяльності, що призводить до неможливості прийняття рішень в зв'язку з відсутністю кворуму; б) у зв'язку з тривалим корпоративним конфліктом істотні зловживання допускалися всіма учасниками товариства (с.34-35, 482-483). З одного боку незрозуміло хто ініціюватиме ліквідацію з цих підстав та оцінюватиме відповідні факти для прийняття рішення про ліквідацію (ухилення від участі у діяльності товариства, тривалий характер корпоративного конфлікту, сама його наявність, істотність зловживань), з іншого – названі дисертанткою обставини не видаються достатніми підставами для припинення юридичної особи без бажання учасників, втіленого у рішення загальних зборів.

4. Дискусійною видається висловлена у роботі теза про те, що корпоративний договір не може порушувати інтереси міноритарних акціонерів (с. 476). Зокрема якщо на підставі корпоративного договору декілька акціонерів об'єднуються у групу, якій спільно належатиме домінуючий контрольний пакет акцій і такий договір передбачає взаємне зобов'язання сторін здійснити squeeze-out, це з очевидністю порушує інтереси міноритарних акціонерів: навіть більше – корпоративний договір майже у всіх випадках виявляється спрямованим так чи інакше проти інтересів учасників (акціонерів), які не приєдналися до нього, проте той факт, що узгоджені дії сторін договору не відповідатимуть інтересам решти учасників не може впливати на його законність, якщо при цьому не відбувається порушення закону чи зловживання правом.

5. Серед чинників, які характеризують процедуру squeeze-out у роботі наведені серед інших застосування її у крайніх випадках, коли вичерпано інші способи для усунення конфлікту інтересів та застосування її в публічних інтересах (с.39). Видається, що процедура squeezeout застосовується все ж таки у приватних інтересах акціонера – власника домінуючого контрольного пакету акцій. Звісно, за реалізацією будь-якого приватного інтересу можна углядіти кінець-кінцем певне «спільне благо» чи «користь для економіки країни», але те, що інститут squeeze-out обслуговує перш за все інтерес мажоритарія, і, навпаки, інститут sell-out забезпечує інтереси міноритаріїв впливає з того, що саме ці приватні особи є очевидними вигодонабувачами реалізації вказаних інститутів. При цьому для запуску процедури squeeze-out необхідне лише належним чином оформлене волевиявлення особи чи групи осіб, які сформували домінуючий контрольний пакет акцій: видається, що вимога обумовлювати можливість здійснення squeeze-out наявністю «крайнього випадку, коли вичерпано інші способи для усунення конфлікту інтересів» суперечить сутності цього інституту.

6. Одним з аргументів дисертантки на користь господарсько-правової природи корпоративного договору є те, що «очікуваним результатом від правових наслідків укладення корпоративного договору є не виникнення, зміна або припинення прав та обов'язків, що є характерним для договорів у

цивільному праві, а встановлення умов здійснення вже існуючих на момент укладення договору корпоративних прав (обов'язків), що досягається шляхом запровадження певних обмежень, обов'язків, варіантів поведінки для сторін такого договору» (с.29). Не оспорюючи тезу про господарський характер корпоративних договорів, слід зауважити, що виникнення, зміна або припинення прав та обов'язків характеризують будь-який правочин, у тому числі господарські договори, зокрема – корпоративний договір. У випадку корпоративного договору виникають зобов'язання певних учасників здійснювати корпоративні права у певний спосіб, або утримуватися від їх здійснення, зобов'язання купити або продати частку у статутному капіталі за настання певних обставин, і, відповідно права інших осіб вимагати виконання таких зобов'язань. Корпоративні права внаслідок укладення корпоративного договору не виникають, але це не означає, що

корпоративний договір взагалі не спричиняє виникнення прав та обов'язків, і, відповідно, не є правочином, якщо розглядати його у термінах категоріального апарату цивільного права.

7. Нарешті дискусійною видається позиція щодо унікального (*sui generis*) характеру феномену корпоративного договору, який проявляється, на думку дисертантки, у неможливості дотримання традиційної процедури укладення корпоративного договору з такими обов'язковими стадіями як оферта та акцепт (с.30, 274, 318, 480), «оскільки сам по собі процес узгодження волевиявлень декількома присутніми і спільно діючими особами представляє собою взаємне, послідовне формулювання умов договору, а не почергову пропозицію редакції кожної зі сторін» (с.274). Видається, що слідування формулі «оферта-акцепт» принаймні вкрай утруднене при укладенні всіх договорів, що підлягають нотаріальному посвідченню та / або державній реєстрації і майже не застосовується при укладенні більшості складних та об'ємних договорів, таких як договори про спільну діяльність або концесію, які підписуються зазвичай за результатами переговорів (подекуди тривалих) та узгодженої роботи груп юристів, що представляють та формулюють інтереси сторін. Дисертантка пише про укладення корпоративного договору «шляхом: 1) підписання корпоративного договору сторонами в результаті перемовин, на яких спільно присутні всі сторони (їх представники); 2) укладення шляхом послідовного підписання тексту договору кожною зі сторін, які домовляються про це, без спільної присутності та без внесення змін в редакцію тексту договору» (с.481), але це є звичайною сучасною практикою при укладанні багатьох договорів різних видів і напевно не може свідчити про унікальний (*sui generis*) характер саме корпоративних договорів: можна казати скоріше про те, що поняття оферти та акцепту є певною мірою абстрактними та не відображують (і, до речі, ніколи не відображували) всієї повноти існуючих практик у тому, що стосується укладення договорів

На докторську дисертацію та реферат надійшли відгуки:

- Відгук декана юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса МОН України, доктора юридичних наук, професора **Ірини КОВАЛЬ** (м. Вінниця) – позитивний

Зауваження: Автор на с. 394 дисертації, с. 30 реферату дисертації зазначає, що сторони корпоративного договору можуть свідомо вдаватися до встановлення в ньому каральних заходів відповідальності, як-то: заздалегідь оцінені збитки, компенсація. Постає питання: чим обумовлений такий підхід та чи не порушується баланс інтересів сторін корпоративного договору та принцип пропорційності відповідальності, який ґрунтується на ідеї справедливості та вимагає пропорційності такої відповідальності вчиненому правопорушенню?

На с. 34 дисертації, с. 9 реферату дисертації акцентується увага на важливості для сторін корпоративного договору примусового виконання обов'язку в натурі, пріоритетності цього способу захисту прав для сторін такого договору перед застосуванням інших заходів відповідальності. Вбачається, що цей висновок потребує додаткового обґрунтування, оскільки усталеною практикою для таких відносин є стягнення компенсації, неустойки, відшкодування збитків.

- Відгук завідувача науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад факультету 2 Донецького державного університету внутрішніх справ МВС України, доктора юридичних наук, професора **Андрія ЗАХАРЧЕНКА** (м. Кропивницький) - позитивний.

Зауваження. На с. 306, с. 324 дисертації запропоновано визначення поняття «виконання корпоративного договору», під яким слід розуміти обов'язок сторони корпоративного договору реалізовувати свої права певним чином та (або) утримуватися від їх реалізації шляхом здійснення узгоджених дій, заснованих на добросовісності, справедливості та розумності. Крім того, ці ж категорії – «добросовісність, справедливість та розумність»

використовуються авторкою на с. 32 реферату, де зазначається, що «міноритарний акціонер є слабкою стороною договору обов'язкового продажу акцій на вимогу особи (осіб, що діють спільно), що є власником домінуючого контрольного пакета акцій, яка підлягає особливому правовому захисту з урахуванням принципів справедливості, добросовісності і розумності». Тобто авторка використовує ці категорії і щодо належного виконання корпоративного договору і в контексті захисту міноритарного акціонера в процедурі сквіз-ауту. Постають питання: по-перше, в чому дослідниця вбачає сенс використання таких оціночних категорій, чи спрятиме це визначеності та передбачуваності судової практики; по-друге, як примусове позбавлення міноритарного акціонера права власності на акції відповідає принципам справедливості, добросовісності і розумності?

На с. 7 реферату запропоновано закріпити в законодавстві положення, що корпоративний договір може бути укладений на певний строк, встановлений договором, або на невизначений строк. Якщо корпоративний договір укладається на невизначений строк, пропонується визначити в законодавстві положення, як це встановлено законом для подібних договірних конструкцій з невизначеним строком дії, щодо можливості односторонньої відмови від договору на визначених в законі підставах з додержанням стороною корпоративного договору порядку його розірвання. На с. 30 реферату уточняється, що це треба визначити на кшталт з правовим регулюванням відносин за договором простого товариства та договором майнового найму. Постає питання – чому положення саме цих договірних конструкцій використовуються за аналогією? Крім цього, на с. 21 реферату зазначається, що «у разі укладення корпоративного договору на невизначений строк, кожна з його сторін має право в будь-який момент зробити заяву про відмову від подальшої участі у такому договорі, повідомивши про це сторони не пізніше як за три місяці до виходу з договору». Пропозиція строку щодо повідомлення про відмову від участі в договорі саме в 3 місяці потребує додаткового обґрунтування.

- Відгук головного наукового консультанта відділу з питань цивільних і господарських відносин та підприємництва Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України, доктора юридичних наук, доцента **Олени ГОНЧАРЕНКО** (м. Київ) – позитивний.

Зауваження. Потребує додаткової аргументації пропозиція дисертанта щодо доцільності зазначення в корпоративному договорі запевнень сторін щодо обставин, які мають значення для його укладення, виконання або розірвання (с. 7 реферату), оскільки наша країна все ж таки належить до країн континентальної правової сім'ї, а інститут запевнень (з англ. «warranties» - гарантії), по-перше, бере своє походження з англійського права, по-друге, це є розповсюдженим явищем не в корпоративних договорах, а в угодах злиття та поглинання, які укладаються за англійським правом.

На с. 359 дисертації авторка називає відсутність правових наслідків у разі порушення зобов'язання щодо повідомлення товариством про укладений корпоративний договір «упущенням законодавчої техніки». Постає питання – чи дійсно в цьому випадку має місце законодавче упущення і які шляхи його подолання бачить автор?

- Відгук завідувача кафедри цивільного права та процесу факультету №6 Харківського національного університету внутрішніх справ МВС України, доктора юридичних наук, професора **Юрія ЖОРНОКУЯ** (м. Харків) - позитивний.

Зауваження. Авторка пропонує перелік універсальних та ефективних способів захисту прав сторін корпоративного договору, якими можуть бути: відшкодування збитків, стягнення неустойки (штрафу, пені), стягнення заздалегідь оцінених збитків, визнання такого договору або окремих його частин недійсними; визнання недійсними правочинів, укладених стороною корпоративного договору в порушення умов такого договору тощо, проте уточнює, що найбільш дієвим способом захисту прав його сторін є компенсація.

Виділ саме цього способу захисту в якості найбільш ефективного серед інших потребує додаткового обґрунтування.

В роботі в якості однієї з суттєвих переваг корпоративного договору перед «прозорим» статутом називається його конфіденційність, в зв'язку з чим автором «з метою збереження принципу конфіденційності такого договору у визначених законодавством випадках запропоновано обмежитись встановленням обов'язку сторін корпоративного договору щодо розкриття інформації повідомляти НКЦПФР виключно про факт укладення договору без розкриття його змісту» (с. 28 реферату). Положення про конфіденційність можуть встановлюватися безпосередньо і у договорі. Постає питання – чи не буде, наприклад, закріплення в корпоративному договорі положення про неразголошення (або неконкуренцію) обмеженням свободи договору?

- Відгук головного наукового співробітника відділу міжнародного приватного права та правових проблем євроінтеграції Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, доктора юридичних наук, професора **Богдана ДЕРЕВ'ЯНКА** (м. Київ) - позитивний.

Зауваження. На с. 355 дисертації авторка зазначає, що «існують сумніви стосовно ефективності такого способу захисту прав та одночасно заходу відповідальності як відшкодування збитків». Було б цікавим почути аргументацію щодо неефективності цього належного способу захисту прав сторін, який традиційно використовується учасниками господарського обороту.

Дисертантка наполягає на відповідності примусового викупу акцій принципу непорушності права власності (с. 39 дисертації), проте сама зазначає у висновках, що «міноритарний акціонер є слабкою стороною договору обов'язкового продажу акцій на вимогу особи (осіб, що діють спільно), що є власником домінуючого контрольного пакета акцій, яка підлягає особливому правовому захисту з урахуванням принципів справедливості, добросовісності і розумності» (с. 33 реферату). Постає питання – чи не є примусовий викуп акцій все ж таки порушенням права власності і без того слабкої сторони у цих відносинах ?

Хоча дисертантка приділяє певну увагу особливостям договорів М&А, захисту інтересів міноритарних акціонерів, проте видається, що в цілому робота б значно виграла аби більше уваги було приділено захисту акціонерів та інших власників корпоративних прав від «рейдерських» нападів. Адже абсолютна більшість не заборонених і заборонених законом способів «рейдерських» атак спрямована саме проти корпоративних суб'єктів господарювання.

- Відгук судді судової палати для розгляду справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду **Володимира СТУДЕНЦЯ** (м. Київ) – позитивний.

Зауваження. У роботі авторка на с. 443 дисертації зазначає, що «особливу увагу слід звернути на визначення справедливої ціни акції суб'єктом оціночної діяльності. Ця практика є найбільш поширеною у правовому регулюванні процедури squeeze-out в Україні та у зарубіжних країнах, оскільки як до діяльності незалежного оцінювача, так і до самої оцінки законодавцем пред'являються підвищені вимоги, покликані гарантувати достовірність оцінки». На с. 23 реферату Дорошенко Л.М. доводиться, що «що механізм визначення ціни акцій, передбачений національним законодавством, відповідає тенденціям правового регулювання цього інституту у зарубіжних країнах. ...Запровадження у вітчизняне законодавство squeeze-out є прогресивним кроком до його уніфікації з європейськими практиками та стандартами, кроком до зближення, гармонізації зі світовою корпоративною культурою». У цьому контексті, з урахуванням положень статті 95 Закону України «Про акціонерні товариства» щодо реалізації права

акціонерів на викуп у них за справедливою ціною власником домінуючого контрольного пакета, виходячи з принципу найбільшої ціни, який передбачений загальними положеннями закону для формування ринкової вартості акцій, і залежить від того, чи допущені акції до торгів на організованих ринках капіталів, бажано почути аргументи авторки на користь саме таких підходів при визначенні справедливої ціни викупу акцій.

Дорошенко Л.М. визначає на с. 31 дисертації та с. 7 реферату поняття корпоративного договору як договору, за яким його сторони зобов'язуються здійснювати певним чином свої права та/або утримуватися від здійснення зазначених прав, зокрема: голосувати певним чином на загальних зборах учасників товариства, узгоджувати варіант та спосіб голосування з іншими сторонами такого договору, продавати свої акції (частку) за визначеною цим договором вартістю або/та при настанні визначених обставин або утримуватись від відчуження акцій (частки) до настання визначених у договорі обставин, а також здійснювати узгоджено інші дії, пов'язані з корпоративним управлінням товариства, з реорганізацією та ліквідацією товариства тощо, за допомогою якого здійснюється конструювання внутрішньої структури, який містить гарантії та запевнення, способи забезпечення виконання зобов'язань, положення щодо відповідальності за порушення умов такого договору та сторони якого спільно виступають на фінансовому ринку та розпоряджаються корпоративною власністю. Тобто фактично мова йде не тільки про права, і про те, що змістом такого договору є і корпоративні обов'язки. Тому цей висновок авторки потребує додаткового обґрунтування.

- Відгук завідуючої кафедрою конституційного права та правосуддя Одеського національного університету імені І.І. Мечникова МОН України, доктора юридичних наук, професора **Тетяни СТЕПАНОВОЇ** (м. Одеса)- позитивний.

Зауваження. На стор. 243 дисертації та стор. 19 реферату дисертації авторкою визначено, що сутність корпоративного договору полягає в тому, що він є особливим договором щодо узгодженого здійснення учасниками корпорації своїх прав та обов'язків. Вбачається, що зміст корпоративного договору становлять умови щодо здійснення корпоративних прав, а не обов'язків, зокрема, це зазначається у ч. 1 ст. 7 Закону про ТОВ та ТДВ у визначенні корпоративного договору – це договір, за яким учасники товариства зобов'язуються реалізовувати свої права та повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації. Так, змістом корпоративного договору є умови щодо здійснення прав на участь в управлінні товариством, прав на придбання частки (акцій), права на відчуження частки (акцій), прав, пов'язаних із припиненням господарського товариства тощо. Тому додаткового обґрунтування та наведення конкретних прикладів потребує зазначення авторкою положення, що сутність корпоративного договору полягає, в тому числі, і в узгодженому здійсненні учасниками корпорації своїх обов'язків.

На с. 480 дисертації та с. 6 реферату авторкою визначено, що «основною метою укладення корпоративного договору є спрямованість на зменшення бізнес-ризиків за рахунок забезпечення сталого складу сторін такого договору, збереження особисто-довірчих (фідучіарних) відносин між ними, здійснення сторонами цього договору узгоджених дій щодо спільного ведення бізнесу, забезпечення можливості учасників впливати на політику компанії, а також недопущення переходу контролю над компанією стороннім особам...». Зазначимо, що такі договори укладаються в акціонерних товариствах, товариствах з обмеженою та додатковою відповідальністю, тобто в товариствах, які традиційно належать до об'єднання капіталів, а не осіб, тому навряд чи тут можна говорити тут про особистісний елемент та фідучіарний характер такого договору, адже він регулює іншу сферу відносин між сторонами.

У дискусії взяли участь члени докторської ради:

Володимир УСТИМЕНКО, голова спеціалізованої вченої ради, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, член-кореспондент НАПрН України,

спеціальність 12.00.04, який відзначив актуальність теми дисертації, глибокий аналіз основних теоретичних проблем договірному регулюванню корпоративних відносин, корпоративного законодавства України, іноземних країн, наявної судової практики, практики Європейського Суду з прав людини, що дозволило реалізувати в дослідженні одну з головних функцій науки, а саме прогностичну - обґрунтувати актуальні для науки і практики положення та висновки, практичні рекомендації по вдосконаленню корпоративного законодавства та в підсумку виконати на високому науковому рівні всі поставлені в роботі завдання; все це дає підстави для висновку, що Дорошенко Л.М. заслуговує присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – «господарське право, господарсько-процесуальне право»; зауважень не висловлено;

Руслан ДЖАБРАІЛОВ, заступник голови спеціалізованої вченої ради, доктор юридичних наук, професор, спеціальність 12.00.04, який зазначив, що положення дисертаційної роботи є ґрунтовними, оригінальними; дослідження вносить істотний внесок в розвиток науки господарського права, оскільки багато питань в сфері правового регулювання корпоративних відносин на сьогодні є дискусійними, або малодослідженими, такими, що знаходяться в «сірій зоні», в дисертації вони в тій чи іншій мірі знайшли належну оцінку, що відповідає потребам розвитку правової доктрини договорів у корпоративному праві як правових засобів забезпечення ефективного корпоративного управління та загалом функціонування корпорацій; Дорошенко Л.М. заслуговує присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – «господарське право, господарсько-процесуальне право»; зауважень не висловлено;

Тетяна ГУДІМА, доктор юридичних наук, старший дослідник, спеціальність 12.00.04, яка вказала, що дискусійність окремих положень, це не впливає на цінність дисертаційної роботи, значущість теоретичних результатів дослідження для розвитку науки господарського права, актуальність висловлених авторкою практичних рекомендацій; дисертація є самостійною, завершеною кваліфікаційною науковою роботою, яка містить обґрунтовані теоретичні результати, що розв'язують важливу проблему у галузі господарсько-правової науки; Дорошенко Л.М. заслуговує присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – «господарське право, господарсько-процесуальне право»;

Олена БЕЛЯНЕВИЧ, доктор юридичних наук, професор, спеціальність 12.00.04, яка наголосила, що вперше в національній доктрині господарського права на рівні докторської дисертації розроблено концептуальні положення щодо договорів у корпоративному праві, які спрямовані на розв'язання важливої теоретичної та практичної проблеми саморегулювання корпоративних відносин; проведено дослідження є ґрунтовним та таким, що охоплює практично всі теоретико-прикладні проблеми господарського договірному права, які виявляються і в договорах, що опосередковують корпоративні відносини; дисертація відповідає встановленим вимогам, Дорошенко Л.М. заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – «господарське право, господарсько-процесуальне право»;

Роман КІРІН, доктор юридичних наук, доцент, спеціальність 12.00.04, який вказав, що робота Дорошенко Л.М. є позитивним прикладом глибокого дослідження, коли дисертант системно і ґрунтовно розглядає певне коло проблем, теоретичні висновки дисертації сприяють формуванню цілісного уявлення про договори в корпоративному праві, можуть слугувати основою для подальших досліджень проблем правового регулювання корпоративних відносин; практичні рекомендації, надані у роботі, можуть використовуватися для вдосконалення законодавства про господарські товариства, при розгляді корпоративних спорів; дисертаційне дослідження відповідає встановленим

вимогам, Дорошенко Л.М. заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – «господарське право, господарсько-процесуальне право»; зауважень не висловлено;

Вадим КОВЕРЗНЕВ, доктор юридичних наук, професор, спеціальність 12.00.04, який зазначив, що дисертанткою виконано всі поставлені завдання дослідження та у підсумку досягнута його мета щодо обґрунтування нових концептуальних підходів до договорів у корпоративному праві, їх господарсько-правової природи, розробці на цій основі пропозицій щодо модернізації корпоративного законодавства України; дисертаційна робота Дорошенко Л.М. є самостійною, завершеною кваліфікаційною науковою роботою, яка відповідає за змістом і оформленням встановленим вимогам, а її автор – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – «господарське право, господарсько-процесуальне право»; зауважень не висловлено;

Веста МАЛОЛІТНЕВА, доктор юридичних наук, спеціальність 12.00.04, яка зауважила, що проведене дослідження, захист здобувачкою його результатів свідчить про те, що дисертаційна робота Дорошенко Л.М. є надзвичайно ґрунтовною, якісною та такою, що відповідає всім вимогам, які висуваються до даного виду робіт і, безумовно, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – «господарське право, господарсько-процесуальне право», зауважень не висловлено;

Віталій ОЛЮХА, доктор юридичних наук, доцент, спеціальність 12.00.04, який висловив думку щодо проблематичності запровадження виконання обов'язку в натурі як способу захисту сторін корпоративного договору у зв'язку із значною складністю примусового виконання судових рішень та відзначив, що результати дисертаційного дослідження в цілому є обґрунтованими, базуються на фундаментальних дослідженнях правової науки, є підґрунтям для подальших досліджень проблем договірної регулювання корпоративних відносин; Дорошенко Л.М. заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – «господарське право, господарсько-процесуальне право»;

Ярослав ПЕТРУНЕНКО, доктор юридичних наук, професор, спеціальність 12.00.04, який відзначив, що дисертаційна робота виконана на високому теоретичному і методологічному рівні; висновки, представлені і в самій роботі, наукових працях Дорошенко Л.М., що розкривають основні положення дисертації, вбачаються ґрунтовними; відповіді на запитання опонентів, членів спеціалізованої вченої ради, зауваження, висловлені у відгуках на реферат і на дисертацію, заслуговують високої оцінки; результати дисертаційного дослідження, які полягають у розробці концептуальних засад договорів у корпоративному праві, є внеском в розвиток науки господарського права; Дорошенко Л.М. заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – «господарське право, господарсько-процесуальне право»; зауважень не висловлено;

Валерія ПОЄДИНОК, доктор юридичних наук, професор, спеціальність 12.00.04, яка наголосила на дискусійності положень дисертації щодо важливості примусового виконання обов'язку в натурі за корпоративним договором як способу захисту прав, його пріоритетності для сторін такого договору, та зауважила, що дисертаційна робота Дорошенко Л.М. на тему «Договори в корпоративному праві», є самостійним, ґрунтовним дослідженням на актуальну тему, містить теоретичні результати у галузі господарсько-правової науки, що розв'язують важливу наукову проблему, за змістом і оформленням відповідає встановленим вимогам; Дорошенко Л.М. заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – «господарське право, господарсько-процесуальне право»;

та присутні на захисті фахівці

Валентин ЩЕРБИНА, доктор юридичних наук, професор, спеціальність 12.00.04, академік НАПрН України, професор кафедри економічного права та економічного судочинства Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, який наголосив на дискусійності положень дисертації щодо можливості визнати приватне підприємство господарською організацією корпоративного типу, характеристиці засновницького договору, як такого, що не є договором про спільну діяльність, та відзначив, що дисертаційна робота Дорошенко Л.М. є ґрунтованим сучасним господарсько-правовим дослідженням корпоративного договору; Дорошенко Л.М. заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – «господарське право, господарсько-процесуальне право».

Олександр ГАРАГОНИЧ, доктор юридичних наук, доцент, спеціальність 12.00.04, доцент кафедри економічного права та економічного судочинства Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, який зауважив, що в дисертації розглядаються проблеми корпоративного права, які зазвичай оминаються іншими дослідниками через їх складність, неоднозначність; рівень проведеного дослідження доводить, що Дорошенко Л.М. заслуговує на присудження наукового звання доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – «господарське право, господарсько-процесуальне право»; зауважень не висловлено.

При проведенні таємного голосування виявилось, що із 10 членів докторської ради, які взяли участь у голосуванні (з них 10 докторів наук за профілем дисертації), проголосували:

«За» 10 членів докторської ради,
«Проти» 0 членів докторської ради,
недійсних бюлетенів немає.

Висновок спеціалізованої вченої ради Д 11.170.02 Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова Національної академії наук України» по дисертаційній роботі (підготовленій в формі рукопису дисертації) Л.М. Дорошенко за темою «Договори в корпоративному праві», поданій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – «господарське право, господарсько-процесуальне право».

Дисертаційна робота Дорошенко Л.М. присвячена актуальній темі, вибір якої обумовлений суттєвою значущістю розробки теоретичних положень щодо договорів в корпоративному праві для розвитку науки господарського права.

Науковий рівень дисертації та наявність наукової новизни підтверджується результатами дослідження, конкретизується в теоретичних положеннях і висновках, найсуттєвішими серед яких є такі

Вперше

аргументовано, що договори в корпоративному праві складають самостійний тип господарсько-правових договорів, входять до системи господарсько-правових договорів і мають свою внутрішню підсистему, що відображає їх диференціацію за суб'єктно-предметним критерієм та правовим результатом на види: 1) договори, які визначають права та обов'язки учасників правовідносин, що передують корпоративним відносинам, спрямовані на виникнення корпоративних відносин (засновницький договір, договір про створення товариства тощо); 2) корпоративні договори; 3) договори між учасниками (акціонерами) та договори з господарською організацією корпоративного типу за їх участі щодо набуття, припинення корпоративних прав (договір між акціонерним товариством та акціонером про обов'язковий викуп товариством належних йому акцій, договір про припинення товариства тощо) (с. 130-139);

обґрунтовано, що корпоративний договір як локальний правовий акт ненормативного характеру спрямований на формування стратегії впливу на корпоративну політику

господарської організації корпоративного типу, максимізацію ролі його сторін у здійсненні корпоративного контролю щодо корпоративної власності шляхом консолідації дій сторін такого договору, солідарного моделювання та вибудовування відносин з іншими акціонерами (учасниками) корпорації, які не є сторонами корпоративного договору, та самим товариством, що відповідає сутності корпоративного підприємництва та має за мету досягнення економічного ефекту від діяльності корпорації як мінімум для сторін такого договору, як максимум – для товариства в цілому (с. 161, с. 322);

доводиться, що методологія дослідження договірної регулювання корпоративних відносин є світоглядом, який ґрунтується на інтегративній концепції праворозуміння, що надає можливість виходити з плюралізму поглядів на такі правові категорії як господарські договори, корпоративні відносини, корпоративний договір, інші договори в корпоративному праві тощо, досліджувати їх не тільки з позиції «поміркованого» позитивізму, а й з інших філософських підходів, враховуючи положення концепції природного права, керуючись принципом верховенства права (с. 93);

доводиться господарсько-правова природа корпоративного договору з обґрунтуванням що: 1) такий договір встановлює права і обов'язки, які виникають у взаємопов'язаних і взаємообумовлених організаційно-господарських та майново-господарських відносинах, що існують у нерозривній єдності; 2) він є видом соціальної взаємодії (спільним актом його учасників, засобом комунікації суб'єктів), дво- або багатосторонньою угодою, що є підставою виникнення корпоративних відносин; 3) змістом такого договору є організаційно-господарські та майново-господарські зобов'язання, які можуть виникати між суб'єктами господарювання, тобто безпосередньо самим товариством, а також іншими суб'єктами корпоративних відносин (засновниками, акціонерами, учасниками, третіми особами); 4) очікуваним результатом від правових наслідків укладення корпоративного договору є не виникнення, зміна або припинення прав та обов'язків, що є характерним для договорів у цивільному праві, а встановлення умов здійснення вже існуючих на момент укладення договору корпоративних прав (обов'язків), що досягається шляхом запровадження певних обмежень, обов'язків, варіантів поведінки для сторін такого договору; 5) корпоративний договір є особливим юридичним фактом – правовим актом, спрямованим на досягнення правового результату (економічного та корпоративного) в регулюванні корпоративних відносин як виду господарських відносин (с. 216-220);

визначено, що основною метою укладення корпоративного договору є спрямованість на зменшення бізнес-ризиків за рахунок забезпечення сталого складу його сторін, збереження особисто-довірчих (фідуціарних) відносин між ними, здійснення сторонами такого договору узгоджених дій щодо спільного ведення бізнесу, забезпечення можливості учасників впливати на політику компанії, а також недопущення переходу контролю над компанією стороннім особам (с. 257-261);

аргументовано неможливість дотримання традиційної процедури укладення корпоративного договору з такими обов'язковими стадіями як оферта та акцепт, що обумовлено феноменом корпоративного договору (*sui generis*) (с. 272-274);

доводиться, що конститутивним елементом корпоративного договору, яким формується солідаристський характер відносин між його сторонами, є довіра, а першочерговим завданням виступає намір сторін через договір зробити відносини довірчими, з визначенням принципової різниці між акціонерами (учасниками), які не об'єднані таким договором, і акціонерами (учасниками), які його уклали (с. 260-261);

запропоновано з метою збереження принципу конфіденційності корпоративного договору у визначених законодавством випадках обмежитись встановленням обов'язку сторін такого договору щодо розкриття інформації повідомляти НКЦПФР виключно про факт укладення корпоративного договору (дата укладення та дата набрання ним чинності, строк дії корпоративного договору, його сторони) без розкриття змісту такого договору (с. 284-289);

запропоновано закріпити в законодавстві положення, що корпоративний договір може бути укладений на певний строк, встановлений договором, або на невизначений строк. Якщо корпоративний договір укладається на невизначений строк, пропонується визначити в законодавстві положення, як це встановлено законом для подібних договірних конструкцій з невизначеним строком дії, щодо можливості односторонньої відмови від договору на визначених в законі підставах з додержанням стороною корпоративного договору порядку його розірвання (с. 308-315);

умотивовано доцільність зазначення в корпоративному договорі заповнень сторін щодо обставин, які мають значення для його укладення, виконання або розірвання (с. 373-375).

Удосконалено положення щодо:

визначення функції запобігання корпоративним конфліктам як однієї із важливіших функцій корпоративного договору з застереженням, що такі умови майнового, організаційно-управлінського характеру, які б запобігали корпоративним конфліктам, що складають зміст корпоративного договору, не повинні суперечити положенням корпоративного законодавства, статуту, внутрішньокорпоративних актів (с. 63-65);

свободи договору в корпоративному праві, яка передбачає як право учасників корпоративних відносин укладати договори, за якими учасники (акціонери) товариства зобов'язуються реалізовувати свої права та повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації, так і право укладати інші договори, спрямовані на набуття корпоративних прав (договір, за яким виникнення, зміна чи припинення прав та обов'язків щодо відчуження частки у статутному капіталі товариства обумовлені обставинами тощо) або припинення корпоративних прав (договір про припинення товариства тощо) (с. 133-138);

поняття корпоративного договору як договору, за яким його сторони зобов'язуються здійснювати певним чином свої права та/або утримуватися від здійснення зазначених прав, зокрема: голосувати певним чином на загальних зборах учасників товариства, узгоджувати варіант та спосіб голосування з іншими сторонами такого договору, продавати свої акції (частку) за визначеною цим договором вартістю або/та при настанні визначених обставин або утримуватись від відчуження акцій (частки) до настання визначених у договорі обставин, а також здійснювати узгоджено інші дії, пов'язані з корпоративним управлінням товариства, з реорганізацією та ліквідацією товариства тощо, за допомогою якого здійснюється конструювання внутрішньої структури, який містить гарантії та заповнення, способи забезпечення виконання зобов'язань, положення щодо відповідальності за порушення умов такого договору та сторони якого спільно виступають на фінансовому ринку та розпоряджаються корпоративною власністю (с. 202-213);

встановлення значення корпоративних договорів, яке полягає в тому, що останні є ефективним інструментом регулювання організаційно-господарських відносин всередині господарських товариств, що обумовлене їхнім гнучким характером, оперативністю внесення змін, конфіденційним характером, зрозумілістю для іноземних інвесторів з уточненням, що корпоративний договір: 1) не має охоплювати своїм предметом відносини, які врегульовані імперативними нормами закону; 2) не може замінити собою статут; 3) не має бути інструментом обходу імперативних норм корпоративного законодавства; 4) умови такого договору не повинні порушувати права інших учасників товариства і третіх осіб, якщо вони не є сторонами корпоративного договору; 5) не породжує самостійно корпоративні права, а спрямований на регламентацію порядку здійснення існуючих корпоративних прав та виконання обов'язків його сторін; 6) може передбачати покладення на сторін договору обов'язків як активного, так і пасивного типу; 7) предметом такого договору є узгоджені дії його сторін щодо реалізації своїх прав та повноважень певним чином або утримання від їх реалізації, спрямовані на визначення принципів та порядку управління господарським товариством, порядку розподілу прибутку, розв'язання дедлокових ситуацій, встановлення заходів відповідальності тощо;

8) є своєрідним багатоваріативним «сценарієм» досягнення мети, який стає незамінним, коли для досягнення цілі недостатньо інших наявних ресурсів (с. 191);

диференціації корпоративного договору як правореалізуючого правового засобу, який є: корпоративним за предметом правового регулювання, регулятивним за призначенням, індивідуальним за видом правового регулювання (с. 211);

виокремлення кваліфікуючих ознак корпоративного договору, які притаманні господарським зобов'язанням, а саме: є правовим засобом організації відносин між суб'єктами господарювання; має особливу мету укладення; є інструментарієм правової організації життєдіяльності акціонерних товариств, ТОВ та ТДВ (для нього характерним є особливий суб'єктний склад); має організаційний характер; має ненормативний характер, виступає локальним правовим регулятором організаційно-господарських та майново-господарських відносин, актом індивідуально-правового (договірної) регулювання корпоративних відносин; є господарсько-правовим договором, обтяженим корпоративним елементом; має колегіальну основу; наявні спеціальні міри відповідальності за порушення такого договору; корпоративним відносинам, які регулюються цим договором, притаманні складність системи інтересів в корпоративних організаціях, ознаки залежності, підпорядкування меншості більшості; регулює в тому числі і відносини, які виникають за участю суб'єктів, які виконують функції органів господарської організації корпоративного типу (с. 211-212);

групування за критеріями змісту та спрямованості видів корпоративних прав (обов'язків) сторін корпоративного договору, а саме: 1) корпоративні права (обов'язки) щодо участі в управлінні товариством; 2) корпоративні права (обов'язки) щодо придбання та (або) відчуження часток (акцій) у статутному капіталі (її частини) за певною ціною або при настанні певних обставин або утримання від відчуження часток (акцій) до настання таких обставин; 3) корпоративні права (обов'язки) щодо вчинення дій, пов'язаних з припиненням товариства або виділом з нього нового товариства (с. 213-215);

аргументації, що: а) корпоративний договір є саморегулятором вже існуючих корпоративних відносин між акціонерами, учасниками чи іншими сторонами такого договору вже створеного акціонерного товариства, ТОВ, ТДВ, б) засновницький договір акціонерного товариства визначає права та обов'язки саме засновників до дати реєстрації НКЦПФР звіту про результати емісії акцій, в) договір про створення ТОВ, ТДВ визначає права та обов'язки засновників товариства і за загальним правилом діє до дня державної реєстрації товариства; г) корпоративний договір не є різновидом договору про спільну діяльність, оскільки у сторін таких договорів різний очікуваний правовий результат, г) корпоративний договір не є різновидом договору управління корпоративними правами, оскільки в останньому управитель хоча і діє від власного імені, але в інтересах установника управління або вказаної ним особи (вигодонабувача) (с. 228-239);

важливості примусового виконання обов'язку в натурі за корпоративним договором як способу захисту прав, його пріоритетності для сторін такого договору перед застосуванням заходів відповідальності у вигляді компенсації, неустойки, збитків (с. 300-304);

недійсності корпоративного договору з обґрунтуванням, що такий договір може бути визнаний недійсним за позовом акціонера (учасника) або товариства, які не є його сторонами, у разі неповідомлення товариства про факт існування корпоративного договору у випадках, встановлених законом (с. 359-360);

способів виходу з корпоративного дедлоку шляхом віднесення до них виключення учасника з товариства із встановленням в законодавстві переліку підстав виключення та надання сторонам корпоративного договору права визначати в такому договорі інші підстави виключення учасника з товариства за умови, якщо сторонами корпоративного договору є всі учасники ТОВ (в тому числі з часткою в статутному капіталі 50 відсотків), та порядок виключення (с. 381-382);

підстав виключення учасника з товариства, які можуть бути встановлені в корпоративному договорі (за умови, що всі учасники ТОВ є його сторонами), як-то: 1) систематичне або грубе порушення своїх обов'язків; 2) здійснення дій (бездіяльності), які унеможливають роботу товариства; 3) дії, наслідком яких стало припинення діяльності товариства (с. 382-383);

напрямів удосконалення законодавства щодо способів усунення дедлока в господарських організаціях корпоративного типу, а саме: 1) закріплення в законі та корпоративному договорі (якщо його сторонами є всі учасники ТОВ) переліку підстав виключення учасника з товариства; 2) закріплення в ч. 1 ст. 110 ЦК України додаткової підстави для застосування ліквідації юридичної особи – істотне утруднення діяльності юридичної особи, під яким варто вважати стан, коли: а) учасники товариства ухиляються від участі в його діяльності, що призводить до неможливості прийняття рішень в зв'язку з відсутністю кворуму; б) у зв'язку з тривалим корпоративним конфліктом істотні зловживання допускалися всіма учасниками товариства; 3) доповнення законодавства положенням щодо механізму викупу частки одним учасником у іншого у разі корпоративного конфлікту або визначення в законодавстві права сторін корпоративного договору передбачити в ньому таку можливість (с. 383-388);

переліку універсальних та ефективних способів захисту прав сторін корпоративного договору, якими можуть бути: відшкодування збитків, стягнення неустойки (штрафу, пені), стягнення заздалегідь оцінених збитків, виплата компенсації (фіксованої грошової суми або суми, що підлягає визначенню в порядку, передбаченому корпоративним договором, яка не може бути зменшена за рішенням суду навіть у разі, якщо його порушення не завдало збитків іншим сторонам корпоративного договору), визнання такого договору або окремих його частин недійсними; визнання недійсними правочинів, укладених стороною корпоративного договору в порушення умов такого договору, тощо з конкретизацією, що найбільш дієвим способом захисту прав його сторін є компенсація (с. 298-300);

обґрунтування, що на законодавчому рівні визначено специфічний порядок обов'язкового продажу акцій міноритарними акціонерами на вимогу особи (осіб, що діють спільно), яка є власником домінуючого контрольного пакета акцій, який обумовлює специфіку неконкурентного способу укладення такого договору в корпоративному праві, що передбачає відображення оферти та акцепту в певних, законодавчо визначених діях сторін договору за участі третіх осіб (товариства, НКЦПФР, банку, Центрального депозитарію цінних паперів) (с. 397-398);

додаткових способів захисту прав міноритаріїв у разі порушення їх прав (крім викупу акцій міноритарія та стягнення збитків з мажоритарного учасника), якими доцільно визнати: 1) припинення дії, яка порушує право; 2) здійснення мажоритарним акціонером дій щодо відновлення порушених прав чи інтересів міноритаріїв; 3) визнання недійсним корпоративного рішення, внаслідок прийняття якого здійснено порушення прав, якщо це не призведе до порушення прав та інтересів інших акціонерів; 4) примусову ліквідацію товариства (як виключний захід, у разі якщо всі інші способи захисту не дозволяють забезпечити захист прав та інтересів міноритарного акціонера) (с. 416-419).

Дістали подальшого розвитку положення щодо:

визнання господарськими організаціями корпоративного типу всіх видів господарських товариств та приватних підприємств та виключення можливості віднесення до їх числа виробничих кооперативів та фермерських господарств (с. 76-87);

розуміння свободи договору як засадничої категорії регулювання договірних відносин у різних сферах економічної діяльності в Україні, в тому числі й в сфері корпоративних відносин, та сутності свободи договору в корпоративному праві, яка означає можливість учасників корпоративних правовідносин укласти договір, обрати контрагентів за договором та вид договору, визначити умови договору, свої права та обов'язки (зміст

договору), враховуючи вимоги, встановлені законом, установчими документами та внутрішньокорпоративними актами (с. 93-99);

класифікації корпоративних договорів в англосаксонській правовій сім'ї за сферами застосування на: 1) договори про заснування голосуючого трасту, 2) договори про голосування, 3) договори про обмеження права розпорядження акціями, 4) договори про порядок корпоративного управління (с. 152-154);

аналізу умов, які складають предмет корпоративного договору в Великій Британії, а саме це умови щодо: 1) регламентації напрямів діяльності компанії; 2) розподілу вкладів первісних інвесторів в статутний капітал компанії, визначення складу останніх; 3) корпоративного управління; 4) додаткового фінансування, питань докапіталізації компанії; 5) надання звітності та іншої інформації акціонерам (учасникам), які не є сторонами такого договору; 6) порядку передачі акцій компанії (зокрема питання надання згоди акціонерів на передання акцій компанії або реалізації ними права переважної купівлі акцій; права вимагати продажу та набуття акцій компанії); 7) фінансів; 8) регулювання відносин у зв'язку з настанням певних обставин; 9) структурування груп компаній – сторін договору, а саме порядок розбудови відносин материнської компанії з залежними (дочірними) компаніями, відокремленими структурними підрозділами тощо (с. 152-154);

відмежування корпоративного договору та статуту за функціональним призначенням, а саме корпоративний договір є: 1) різновидом договору, що укладається між конкретними сторонами, і як правовий засіб у механізмі корпоративного управління спрямований на саморегулювання прав та обов'язків саме цих сторін, натомість статут є установчим документом товариства, не є одностороннім чи багатостороннім правочином (договором); 2) локальним актом, його положення є ненормативними, натомість статут є локальним правовим актом, положення якого є нормативними, оскільки є загальнообов'язковими для всіх учасників чи акціонерів товариства (с. 229-232);

можливості розглядати корпоративний договір як: 1) інститут господарського права; 2) правовий засіб (інструмент) в механізмі корпоративного управління, що виступає способом саморегулювання прав та обов'язків сторін такого договору; 3) локальний правовий акт, одне з ключових джерел корпоративного права (с. 219-220);

визначення додаткових цілей укладення корпоративного договору, до яких належать: 1) підвищення рівня корпоративного контролю окремими учасниками товариства шляхом консолідованого здійснення їх корпоративних прав; 2) застосування як превентивного заходу щодо запобігання зміні сформованого у товаристві співвідношення корпоративного контролю; 3) використання в якості унікальної можливості запобігання та виходу з корпоративного дедлоку; 4) закріплення в ньому положень щодо укладення договору про спільне відчуження акцій; 5) контроль складу учасників товариства з метою перешкоджання поглинанню компанії шляхом встановлення обмежень на відчуження акцій (часток) третім особам; 6) визначення механізму для узгодженого здійснення декількома учасниками товариства своїх корпоративних прав; 7) консолідація сторін з метою підвищення рівня спільного, колективного начала в управлінні товариством, які потенційно мають забезпечити високий ступінь захищеності сторонам такого договору, що в свою чергу свідчить про соціалізацію та гуманізацію корпоративного права (с. 256-257);

недопустимості включення в предмет корпоративного договору умов, які обмежують або позбавляють його сторін прав, передбачених законом, до яких можна віднести, зокрема, встановлення в ньому: 1) права вето для певної сторони договору на визначений в договорі строк брати участь в управлінні товариством; 2) ненадання учаснику права голосування з певних питань, відмова від виплати дивідендів; 3) відмова сторони договору від дивідендів на користь іншого учасника товариства; 4) гарантоване призначення певної кількості осіб в органи управління товариством, які представлятимуть інтереси конкретних учасників товариства тощо (с. 281-282);

неможливості: 1) застосування до корпоративного договору способу укладення договору на організованих ринках капіталу та організованих товарних ринках, аукціонах, конкурсах, 2) волевиявлення сторін шляхом вчинення конклюдентних дій; 3) звернення з пропозицією укласти договір в документі (інформації), розміщеному у відкритому доступі в мережі Інтернет, який містить істотні умови договору, і з пропозицією укласти договір на зазначених умовах з кожним, хто звернеться, незалежно від наявності в такому документі (інформації) електронного підпису, оскільки суб'єктний склад корпоративного договору є визначеним (с. 274-275);

унікальності корпоративного договору завдяки тому, що він містить як позитивні, так і негативні зобов'язання, тобто за своєю структурою є складним зобов'язанням (с. 301-302);

доцільності включення в корпоративний договір положень, які передбачають заздалегідь оцінені збитки у випадку порушення такого договору як заходу превентивного характеру задля запобігання невиконанню або неналежному виконанню корпоративного договору (с. 330-333);

відповідності примусового викупу акцій принципу непорушності права власності з додатковою аргументацією, що застосування процедури squeeze-out не суперечить положенням ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та ст. 41 Конституції України (с. 409-430);

доцільності існування такої законодавчої конструкції як squeeze-out з обґрунтуванням цього: а) зацікавленістю держави в стабільному функціонуванні акціонерних товариств, які є одними з найбільших роботодавців та платників податків; б) інтересом держави в стабільному розвитку та інвестиційній привабливості корпорацій; в) використанні цієї процедури задля запобігання та уникнення корпоративних конфліктів, грінмейлу та рейдерства, г) необхідністю застосування оптимального порядку прийняття важливих корпоративних рішень (с. 429-430, 471).

Наведені наукові результати отримані авторкою самостійно на основі власного аналізу наукових джерел, нормативно-правових актів та практики їх застосування.

Ступінь достовірності наукових положень, висновків і пропозицій, що містяться у дисертації. Наукові положення, висновки і рекомендації є обґрунтованими, базуються на фундаментальних дослідженнях вчених у галузях загальної теорії держави і права, господарського, цивільного права узагальненні судової практики. Достовірність результатів дослідження підтверджується використанням в процесі роботи над темою загальнонаукових та спеціальних наукових методів пізнання. Результати дисертаційного дослідження представлені у вигляді пропозицій з удосконалення норм чинного законодавства. Положення дисертації використовувались у навчальному процесі при викладанні навчальних дисциплін «Корпоративне право та М&А», «Акціонерне право», «Корпоративне право в ІТ-індустрії» у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. Висновки щодо відповідності порядку обов'язкового продажу акцій міноритарних акціонерів (squeeze-out) принципам законності та непорушності права власності, визначеним ст. 41 Конституції України та п. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також аналогічному порядку в інших державах знайшли відображення у висновку експертів у галузі права, одним з яких виступила Дорошенко Л. М. (копія висновку від 24 грудня 2019 року). Низка висновків та пропозицій отримали практичне впровадження в діяльність суб'єктів господарювання (довідка ТОВ «ДТЕК» від 31.10.2023 № 215) та використовуються в адвокатській практиці (довідка від 01.11.2023 б/н). Основні положення дисертації пройшли апробацію на міжнародних науково-практичних конференціях, опубліковані у наукових фахових та інших виданнях, зокрема у наукових періодичних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та Scopus, одноосібної монографії.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів полягає у розробці концептуальних засад договорів у корпоративному праві, формуванні цілісного уявлення про договори в корпоративному праві, закладенні підґрунтя для подальших досліджень

питань договірною регулювання корпоративних відносин. Висновки та пропозиції можуть бути використані у науково-дослідній діяльності, законотворчій діяльності, навчальному процесі та у сфері правозастосування.

Рекомендації щодо використання результатів дослідження. Спеціалізована вчена рада вважає за доцільне рекомендувати основні теоретичні висновки і практичні рекомендації дисертації до використання: суб'єктам законодавчої ініціативи для вдосконалення законодавства про господарські товариства; судовим органам для врахування при розгляді та вирішенні корпоративних спорів; закладам вищої освіти для використання у навчальному процесі.

Відповідність дисертації вимогам Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук. Дисертаційна робота Дорошенко Л.М. на тему «Договори в корпоративному праві» подана на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – «господарське право, господарсько-процесуальне право», є самостійною, завершеною кваліфікаційною науковою роботою, яка характеризується єдністю змісту і містить висунуті здобувачкою раніше не захищені наукові положення та обґрунтовані теоретичні результати у галузі господарсько-правової науки, що розв'язують важливу наукову проблему. Результати дослідження, щодо яких здобувачка є суб'єктом авторського права, свідчать про особистий внесок здобувачки в науку господарського права. Дисертаційна робота Дорошенко Л.М. за змістом і оформленням відповідає вимогам п. 7 та п. 9 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197 (із змінами).

На підставі результатів таємного голосування та прийнятого висновку докторська рада присуджує

Дорошенко Ліні Миколаївні

науковий ступінь (наукового ступеня) доктора юридичних наук
за спеціальністю 12.00.04 – «господарське право, господарсько-процесуальне право».

Головуючий на засіданні
спеціалізованої вченої ради з
присудження наукового ступеня
доктора наук

Д 11.170.02

(підпис)

Володимир УСТИМЕНКО

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
з присудження наукового
ступеня доктора наук

(підпис)

Наталія ЄРЕМСЬВА

16 лютого 2024 року